

Psalmerna i synagoggudstjänsten och i tidegården

Det är ofta påpekat, att synagogans gudstjänst varit en förebild för den kristna församlingens gudstjänst, och att man kan spåra överensstämmelser dem emellan. Här följer en jämförelse mellan de dagliga synagoggudstjänsterna morgon och afton och kyrkans dagliga gudstjänster enligt tidegården. Min kunskap om synagoggudstjänsten hämtar jag ur dr Hedegårds avhandling "Seder R. Amram Gaon" och prof. Odebergs sammanfattning av synagoggudstjänstens huvudpartier i "Kristus och Skriften". Min kunskap om tidegården hämtar jag ur kyrkoherde Knut Peters' avhandling "Den gregorianska sången", hans skrift "Tidegård" samt hans utgåva av ett medeltida svenskt breviarium, "Breviarium Linco-pense". Då jag inte haft möjlighet att följa tidegårdens historia alltsedan den urkristna tiden, utgår jag från den gestalt som tidegården erhöll i västerlandet i tidig medeltid och behöll medeltiden igenom och som den i romerska kyrkan i stort sett bibehållit intill denna dag. Denna utformning av tidegården kallar jag för "den klassiska".

Synagogans morgonbön börjar, efter inledande böner av mera privat karaktär, med Pesuké de Zimrá, Passages of Song. Den består av först några enstaka bibelverser, valda ur olika psalmer och andra texter, därefter psalmerna 145–150. Hedegård anför i detta sammanhang med

instämmande några forskare, som har följande teori. "Det är möjligt att i gammal (som i modern) tid fromma själar reciterade hela Psaltaren dagligen. Abrahams menar att den samling bibelverser, som förgår psalmerna 145–150, är en reminiscens av eller ett substitut för en gammal sed av detta slag. Kohler menar att särskilt femte boken av Psaltaren synes ha reciterats av vissa fromma varje morgon. I senare tid har endast de sista fem psalmerna reciterats dagligen tidigt på morgonen, och förutom dessa reciterades i morgongudstjänsten andra psalmer eller "psalmverser", kallade Pesuké de Zimrá, som ett substitut för hela Psaltaren." (Hedegård sid. 32, 33.)

Beträffande ytterligare användning av Psaltarpsalmer i morgongudstjänsten kan jag erinra om att en botpsalm är införd som Tachanunim i prof. Odebergs sammanfattning av synagoggudstjänsten, och att den till varje särskild veckodag hörande psalmen reciterades i gudstjänstens slut, efter Kedussá de Sidrá (Hedegård sid. 133 f.).

Även i aftongudstjänsten förekom det att psalmen 145 reciterades (Hedegård sid. 158, jfr sid. 33 och 185 f). För bönen före insomnandet, slutligen, skall redogöras i samband med Kompletoriet.

Vi går nu över till den kyrkliga gudstjänsten. Från fornkyrkan (liksom från den senare kyrkohistorien) har vi exem-

pel på att man reciterade hela Psaltaren dagligen (se Peter F. Anson: *The Call of the Cloister*, London 1955, sid. 10). Men den klassiska anordningen blev att psaltarpsalmerna fördelades på en vecka, dock så att vissa psalmer upprepades varje dag. Varje tidebön är i grova drag uppbyggd så att den liksom synagoggudstjänsten börjar med Passages of Song, bestående av tre eller flera psalmer. Därefter följer bibelläsning, en nytestamentlig lovsång samt böner. I den långa morgongudstjänsten Matutin-Laudes kan antalet psalmer uppgå till mellan 20 och 30, men denna stora psalmavdelning avslutas varje dag med psalm 148, 149, 150. Dessa tre sista dagligen reciterade lovpsalmer med deras över 20 gånger upprepade maning "Laudate" präglar till den grad senare delen av morgongudstjänsten, att de givit den dess namn Laudes. I Matutin-Laudes är alltså det dagliga reciterandet av Hallelujapsalmerna förenat med en strävan att recitera hela Psaltaren.

Psalmerna fördelades på veckans gudstjänster på följande sätt. Psalmerna 1-109 fördelades på de olika veckodagarnas morgongudstjänster, så att söndagen fick psalm 1-25, måndagen 26-37 o. s. v. Psalm 110-147 fördelades på liknande sätt på vesprarna. Denna ordning brytes av enstaka undantag. Sålunda har varje Laudes särskilt utvalda psalmer. Varje dag läses i Laudes botpsalmen 51, vilket bildar en viss analogi till synagogans tchanunim.

Beträffande den till varje särskild veckodag knutna psalmen återfinner vi i lördagens Laudes psalmen 92, som i Bibeln och synagoggudstjänsten betecknas som

en "sång för sabbatsdagen". I söndagens morgonbön återfinnes psalm 24, som även i synagogans gudstjänst förknippas med första veckodagen. I detta sammanhang kan nämnas att tidegården använder de bibliska namnen på veckans dagar. Lördagen heter Sabbatum. Söndagen heter Dominica enligt det nytestamentliga språkbruket och enligt ordet i psalm 118 "Detta är den dag som Herren har gjort." De övriga veckodagarna nämnas med ordningstal, feria secunda, feria tertia et c. Varje veckodags anknytning till motsvarande skapelsedag sker i tidegården i vesperhymnen, som för varje veckodag ger en versifierad beskrivning av motsvarande skapelsedags skeende enligt Bibelns skapelseberättelse.

Det i synagoggudstjänsten mycket framträdande momentet Kedussá, det trefaldiga Helig, återfinnes i tidegården i den hymn, som avslutar Matutinen och alltså sjunges omedelbart före Laudes, nämligen Te Deum, som är en lovsång uppbyggd omkring det trefaldiga Helig, i vilken den jordiska församlingen lyftes upp till den himmelska och den himmelska församlingen sänker sig ner över den jordiska.

O Gud vi lova dig, o Herre vi bekänna dig.

Dig evige Fader ärar hela jorden.

Dig prisä alla änglar, himlarna och alla krafter.

Dig prisä Kerubim och Serafim och sjunga utan ände:

HELIG, HELIG, HELIG, HERRE GUD
SEBAOT.

FULLA ÄRO HIMLARNÄ OCH JORDEN
AV DIN ÄRAS MAJESTÄT.

Dig prisar apostlarnas saliga kör.
 Dig lovar profeterna prisvärda skara.
 Dig lovar martyrernas vita här.
 Över hela jordens krets bekänner dig den
 heliga kyrkan.

Tidegårdens sista lilla aftonbön omedelbart före insomnandet, Kompletorium, slutligen, visar stora överensstämmelser med synagogans bön vid gåendet till vila om natten. Jag citerar här Seder R. Amram Gaon. "Och när en man går till vila på sitt läger skall han recitera Shema, ty R. Joshua b. Levi sade: Även om en man har reciterat Shema i synagogan, är det befallt att han skall recitera den på sitt läger. R. Assi sade: Vilken vers kan anföras till stöd härför? Vredgens och synden icke, eftersinnen i edra hjärtan på edra läger, och varen stilla (Psalm 4: 5). När en skriftlärd har studerat toran hela dagen från tidiga morgonen till sena kvällen, behöver han inte säga Shema, utan han säger versen: I din hand befäller jag min ande, du förlossar mig Herre, du trofaste Gud (Psalm 31: 6). Och han reciterar lovsägelsen: Lovad vare du Herre vår Gud, universums Konung, som låter sömnens band falla på mina ögon och sänker ned sömn över mina ögonlock och vila över ögonstenen. Bevara mig såsom en ögonsten (Psalm 17: 8). Må det vara din vilja, Herre min Gud, att låta mig lägga mig ned i frid (Psalm 4: 9) och låta mig uppstå igen i frid. I din hand befäller jag min ande, du förlossar mig Herre, du trofaste Gud. R. Joshua b. Levi brukade läsa psalmen Den som sitter under den Högstes beskärm (Psalm 91), och så falla i sömn." (Hedegård sid. 169 ff.)

Fogar vi till dessa bönbokens notiser den av prof. Odeberg i aftonbönen anförda psalmen 134, så återfinner vi i synagoggudstjänsten alla de fyra aftonpsalmer, som ingår i det klassiska kompletoret, nämligen psalmen 4, 31, 91 och 134. Ytterligare innehåller kompletoret den också från synagogans aftonbön hämtade versikeln Bevara mig såsom en ögonsten.

II.

Sedan denna formella jämförelse blivit gjord mellan tidegården och synagogans gudstjänst, skall även något sägas ur innehållslig synpunkt om användandet av psalmerna i kyrkans gudstjänst.

"Mitt hjärta flödar över av sköna ord, jag säger: min dikt gäller en konung" sjunger vi i psalm 45. Men den som är fostrad till att sjunga Den svenska psalmboken har kanske svårt att förstå hur psaltarpsalmerna handlar om konungen, Herren Jesus Kristus. Vi har de stora kyrkolärarnas enstämmiga vittnesbörd om att psalmerna handlar om Jesus Kristus, ja att det är han som talar i psalmerna. Men hur skall detta närmare förstås och tillgodogöras i varje särskilt fall? Många av psalmerna nämnas direkt i Nya Testamentet och sägas handla om Kristus. Några psalmer är speciellt förknippade med Jesu korsfästelse, psalm 22 och 69, andra med Jesu upphöjelse och seger, psalm 110 och 118. Så kan man observera att psalm 118 undviks i Långfredagens tidegård och psalm 22 i Påskdagens. Juldagen och andra stora högtider har några särskilt utvalda psalmer. Men det typiska är inte att man ur

Psaltaren letar ut enstaka, förment passande psalmer för att placera dessa på högtiderna.

Psaltaren betraktas som en corpus, en enhet, vilken som helhet är ägnad att sjungas till Kristus, i Kristus, om Kristus, av Kristi kropp. Dess uppstyckning på veckans dagar och timmar tycks endast vara en praktisk anordning, då den är för lång att sjunga i ett sträck. Dock må anmärkas att uppstyckningen är mycket skickligt gjord. Vesperföljden av psalmer börjar med 110. Detta innebär att psalm 110 kommer att bli första psalm på söndagens och de stora högtidsdagarnas vesper, något som den med sin klart messianska karaktär torde vara ytterst väl lämpad för. Enligt psalmernas löpande följd kommer vidare psalm 145 att falla i lördagens vesper. Bibeln räknar dygnet från afton till afton. Denna dygnsberäkning har tidegården behållit, så tillvida att Herrens dag och de stora högtidsdagarna anses bryta in med vespern föregående afton, helgsmål. Sålunda inledes högtidsfirandet med psalm 144—147. ”Saligt är det folk, som har det så. Saligt är det folk, vars Gud Herren är. Jag vill upphöja dig min Gud, du Konung, och ditt namn lova alltid och evinnerligen.”

Men huvudintrycket av tidegården förblir detta: Psaltarens helhet är ägnad att besjunga Kristi fullhet. Hur utföres detta i detalj? Hur knytes en enstaka psalm till en bestämd händelse i frälsningshistorien, t. ex. Jesu födelse, Jesu lidande, Jesu uppståndelse? Detta sker t. ex. genom antifonen, en bibelvers som sjunges omedelbart före och omedelbart efter psalmen och räknas höra till denna. Antifonen är som ett förtecken till ett

musikstycke, den bestämmer den tonart i vilken det följande skall klinga. Antifonen kan vara hämtad ur just den samma psalm till vilken den är antifon, eller den kan vara hämtad ur dagens evangelium.

Ett exempel på antifon ur psalmen. Psalm 2 är första psalm i Juldagens och Långfredagens matutin, och andra psalm i Påskdagens. Dess antifon på Juldagen är: Herren sade till mig: Du är min son, jag har i dag fött dig. På Långfredagen: Jordens konungar resa sig upp, och furstarna rådslå med varandra, mot Herren och hans smorde. På Påskdagen: Jag har begärt av min Fader, halleluja, han har givit mig hedningarna, halleluja, till arvedel, halleluja.

Så ett exempel på antifon ur dagens evangelium. De dagligen återkommande Laudate-psalmerna i Laudes har på juldagen till antifon: Ett barn, en son är oss född i dag, och han skall kallas väldig Gud. På långfredagen: Herre, tänk på mig, när du kommer i ditt rike. På påskdagen: Men ängeln svarade och sade till kvinnorna: Varen icke förskräckta, jag vet att I söken Jesus, halleluja.

Ett sista exempel på tidegårdens Psaltaranvändning. När tidegården skall sätta psalmer till påskdagen, så plockar den inte ut enstaka psalmer eller verser, som förutsättas handla om påsken. Den börjar från början i Corpus Psalmorum och sjunger på påskdagsmorgonen psalm 1, 2 och 3, för att sedan på annandag påsk fortsätta med psalm 4, 5, 6, o. s. v. (Påsktidens matutiner är nämligen förkortade till tre psalmer dagligen.) I påskens ljus förstår vi, att Jesus är det träd som är planterat vid vattenbäckar och vars löv icke vissna, att han vunnit hedningarna

till sin arvedel och jordens ändar till sin somnade in; jag har åter uppstått, ty
egendom, och vi behöver inte tveka om Herren uppehåller mig.
innebörden i psalm 3: Jag lade mig och

Ragnar Värmon